

A könyvtárosképző intézmények használói szokásai – ahogy a Könyvtártudományi Szakkönyvtár látja

A következő írás az 1994. november 25–26-án, Debrecenben, *A könyvtárosképzés helyzete és fejlődési irányai Magyarországon* címmel megrendezett szakmai konferenciáján elhangzott előadás átdolgozott változata.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár fennállásának 45 éve alatt mindig is feladatának tekintette a könyvtárosképzés szolgálatát. Igyekeztünk nemcsak a hallgatókat ellátni a szükséges kötelező és ajánlott irodalommal, hanem az oktatók számára is rendelkezésre állt és áll gazdag gyűjteményünk, amely gyarapításában megpróbáljuk a könyvtár- és tájékoztatástudomány, a könyvtár- és tájékoztatásügy fejlődési tendenciáit híven követni. Szolgáltatásainkkal a gazdag szakirodalmat közvetítjük, természetesen nemcsak a könyvtárosképzés szereplői, hanem minden könyvtáros-kutató és gyakorlati szakember számára is. (Szolgáltatásokon nemcsak a hagyományos, helyszíni olvasószolgálatot és a kölcsönzést értem, hanem az állomány sokrétű feltárását és hozzáférhetőségét biztosító bibliográfiai és referáló kiadványainkat, adatbázisainkat, témafigyelő-szolgáltatásunkat, illetve a könyvtárközi kölcsönzést és másolatszolgáltatást is.)

A címben szereplő témával kapcsolatban, sajnos, – egyelőre legalábbis – nem tudok egzakt felmérésen alapuló tapasztalatokról beszámolni, kutatási eredményekkel igazolt helyzetképet vázolni. A használók könyvtár-, illetve szakirodalom-használati szokásait a Könyvtártudományi Szakkönyvtár ezidáig nem vizsgálta. A hazai és a külföldi szakirodalmat kutatva azt tapasztaltuk, hogy ez a roppant érdekes és izgalmas téma mindenütt „mostohagyerek”: néhány publikáció foglalkozik ugyan a könyvtárosok szakirodalom-használati szokásaival, szakirodalom iránti igényükkel, de olyan tanulmányt, amely a könyvtárosképzés információszükségletét és információellátását tárgyalná, nem találtunk. Néhány évvel ezelőtt *Suppné Tarnay Györgyi* beszámolt a *Könyvtári Figyelő* hasábjain a tanítójelöltek körében végzett kutatásról, akik között könyvtári szakkollégisták is voltak, de ez fehér hollónak számít a szaksajtóban. A téma már régebben is foglalkoztatott bennünket, de most tervbe is vettünk egy felmérést a könyvtárszakos hallgatókról, amelynek esetében a szakkönyvtárunk iránti igényeket is feltérképeznénk.

A mindennapi gyakorlatból leszűrt tapasztalataink így is elgondolkodtatók.

1350 beiratkozott olvasónk 21,5%-a a könyvtárszakos hallgató; ennek a 290 olvasónak több mint fele, 163 fő a felsőfokú képzésben vesz részt (ez az 1994. szeptember eleji állapot). A könyvtár földrajzi vonzáskörzetéből következően természetes, hogy a legtöbben a két ELTE-tanszékre és az OSZK-KMK informatikus képzésre járnak: 55-en a bölcsészkarra, 25-en a tanárképző karra, 38-an az OSZK-ba. 8 fő a debreceni egyetem, 5 a nyíregyházi főiskola, 4–4 a szombathelyi, illetve az egri és 3 fő a szegedi főiskola hallgatója. Ezeket a számokat ke-

veselljük, és nem nagyon megnyugtató a kép akkor sem, ha a tanárok szakkönyvtári tagságát vizsgáljuk; sajnos, még a budapesti tanszékek oktatói közül sem mindenkit tisztelhetünk használoink között.

Feltételezzük és reméljük, hogy a hallgatók és az oktatók ellátásában konkurenciát jelentenek számunkra a tanszéki, illetve az egyetemi és főiskolai könyvtárak, valamint a képző intézmények székhelyén működő megyei és városi könyvtárak. Sajnos, ezek könyvtártudományi állományáról nincs képünk.

Már évek óta bevált gyakorlat, hogy az elsőévesek csoportosan eljöhettek könyvtárlátogatásra, ahol bemutatjuk az igazán szép környezetben lévő olvasótermet, az állományt és a könyvtár szolgáltatásait. Természetesen ezzel a lehetőséggel elsősorban a budapesti tanszékek tudnak élni, de tanulmányi kirándulások során a vidéki tanszékek hallgatói is megfordultak nálunk, sajnos nem mind elsőéves korában. A látogatások után többen be is iratkoznak a könyvtárba.

A könyvtárunk használatát tükröző szám adatok közepes forgalomról tanúskodnak: a kölcsönzött dokumentumok száma 1993-ban 10 848 volt, és 1849 könyvtárközi kérést elégítettünk ki. Ezek jelentős hányada (80–70%) a kötelező irodalomra vonatkozott. A helyben használatot nem regisztráljuk.

A kiadványterjesztési adatok azt bizonyítják, hogy bibliográfiai és referáló kiadványaink a képzés minden helyén hozzáférhetőek. Bízunk benne, hogy használják is őket – mégha a bennük feltárt irodalmat nem is a Könyvtártudományi Szakkönyvtártól szerzik be: A könyvtárosképző tanszékek közül ugyan a *Könyvtári Figyelő* mindössze 3 helyre, a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* csak egy helyre, a *MANCI* adatbázis is egy helyre jár (ismeretes a tanszékek szerény anyagi ellátottsága), de a tanár- és tanítóképző főiskolák központi könyvtáraiban, beleértve a budapesti egyetem bölcsészkar, illetve a debreceni egyetem központi könyvtárát is, hozzáférhetőek e kiadványok: a *Könyvtári Figyelő* minden képző intézmény könyvtárába, A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája

egy kivételével mindegyikbe, a MANCI-adatbázis három könyvtárba jár. Témafigyelő-szolgáltatásunkat, amelyet a MANCI-adatbázis alapján negyedévenkénti rendszerességgel végzünk, a képző intézmények közül egy sem igényelte eddig, ezért újra mindenki figyelmébe ajánlom ezt a szolgáltatást. Ugyancsak fontos forrása lehet az oktatómunkának és a tanszékeken folyó kutatásoknak a *LISA Plus CD-ROM* adatbázis is, amely a világ könyvtártudományi szakirodalmát tárja fel az 1989-es évtől, és amelyet – szerencsére – könyvtárunk tavaly óta elő tud fizetni. (Nyomatott változata már régen jár a könyvtárba.) A LISA-ból eseti irodalomkutatást végzünk, és a keresés eredményét nyomatott formában vagy floppyn szolgáltatjuk. (Ismereteink szerint a LISA-t a Dialog-hoston keresztül online elérni a budapesti egyetemi könyvtártanszék, illetve a CD-ROM változat a debreceni egyetemi könyvtárba is jár – ez megnyugtató.)

A számszerű adatokon túl érdemes néhány szót szólni a hallgatók könyvtárhasználatának tartalmáról, minőségéről is. Az a tapasztalatunk, hogy még a könyvtárszakos hallgató számára is – akinek pedig az irodalomközvetítés lesz a szakmája – tanulmányai alatt az *irodalom* egyenlő a jegyzettel, illetve a kötelezőként feladott cikkekkel, tanulmányokkal. Elvértve akad olyan, aki éppen tanult tantárgy témájában mélyebben kívánna elmélyedni és hozzá akarna olvasni a tantulakhoz.

Nagyon öröndetes, hogy ma már könyvtáros diplomát nem lehet idegennyelv-tudás nélkül szerezni: mégis az a tapasztalatunk, hogy a hallgatók elég kevésbé igénylik a külföldi szakirodalmat, elvértve akad csak, aki szemináriumi dolgozatához vagy egyéb beszámolójára külföldi irodalomból készül fel. Pedig jönnek olyan témákkal, amelyek idegen nyelvű irodalma sokkal gazdagabb, vagy magyar nyelvű forrásuk egyáltalán nincs. Talán jó lenne (a szombathelyi tanszék mintájára mindenütt) bevezetni az idegennyelvű szakszemináriumot, ahol – elsősorban a könyvtári szakirodalom szempontjából legfontosabb angol nyelvű – szakszövegek olvasásával és fordításával gyakorolják a hallgatók az idegen nyelvet. Könyvtárunk munkatársai két-három évvel ezelőtt angol, francia, német és orosz nyelvű szöveggyűjteményt állítottak össze, jó lenne szélesebb körben elterjeszteni ezeket.

Megemlítem a jegyzetelés problémáját is, bár ebben a tanszékek sokkal illetékesebbek, mint én. Tapasztalatunk az, hogy elég szegényes a könyvtárak jegyzetellátottsága, kevés a tankönyv, a jegyzet; van olyan tantárgy, amelyhez nem íródott jegyzet, vagy ami van, régi, korszerűsítésre szorul. Nem biztos persze, hogy minden tárgyhöz jegyzet szükséges, de meggyőződésünk, hogy szakirodalom igen. Nagyobb baj, hogy az alaptárgyak magyar nyelvű cikkirodalma nem túl gazdag, bár kétségetelenül vannak olyan cikkek, tanulmányok is a szaksajtóban, amelyeket érdemes kötelező irodalomként megadni. Ebben a Könyvtári Figyelő szeretne élen járni: az utóbbi években is több olyan téma jelent meg benne – például a tárgyszavas osztályozás, az ETO gépesítése, a bibliográfiai csereformátumok, a könyvtári számítógépesítés, a hálózatok problematikája –, amely talán kötelező irodalomként is megállja a helyét. Sok téma azonban még vár az írójára. Követendő példának tartjuk a szombathelyi tanszék jegyzetsorozatát, amelyet kísérletképpen állítottak össze. Kár, hogy ezek a jegyzetek alig hozzáférhetők. Hézagpótló a sorozatnak a szakkönyvtári tájékoztatással, illetve a

CD-ROM használatával foglalkozó kötete, amelyek arra is példát mutatnak, hogy nemcsak önálló jegyzetek, hanem gondosan válogatott szöveggyűjtemények is kiválóan szolgálhatják a képzés igényeit.

A jegyzetellátás gondját, ha nem sikerül a hiányzó jegyzeteket megírni, a külföldi tankönyvek, kézikönyvek lefordításával, illetve adaptálásával is lehetne enyhíteni. Ez olcsóbb megoldás volna, és szakkönyvtárunk állománya kiváló forrás lehetne a tankönyvként szóba jöhető külföldi szakirodalom kiválasztásában.

A jegyzetekkel azonban más természetű gondunk is van: nagyon nehezen tudjuk őket beszerezni, mivel kereskedelmi forgalomba nem kerülnek. A Nemzeti Tankönyvkiadó az egységes jegyzetek újranyomásánál csak a képző intézmények rendeléseit veszi figyelembe, ezért mi legtöbbször csak a tanszékek segítségével juthatunk hozzájuk. A főiskolák saját kiadású anyagait pedig kizárólag személyes kapcsolatok útján, kevés példányban tudjuk megszerezni, de az is előfordul, hogy mi sem értesülünk az ilyen anyagokról. A jegyzetekből nem elég egy példányt beszereznünk, a kölcsönzést csak több példány segítségével tudjuk biztosítani. A példányszám azonban nem lehet korlátlan, sem állománygyarapítási keretünk, sem pedig raktári férőhelyünk szűkössége miatt; ezért két éve a kötelező irodalom kölcsönzésekor kénytelenek voltunk a korábbinál rövidebb, két hetes határidőt megszabni, sőt késedelmi díjat is bevezetni. Ez felgyorsította a jegyzetek kölcsönzésének forgási sebességét, de így is gyakori, hogy csak előjegyzésre tudjuk biztosítani a jegyzeteket a hallgatóknak.

Azzal az ismételt kéréssel fordulunk a tanszékekhez, hogy kötelezőirodalom-

EX LIBRIS
DÁVID KATALIN

jegyzékeikkel – minden tárgyból – idejében, lehetőleg még a tanév kezdete előtt juttassák el hozzánk, hogy fel tudjunk készülni a várható igényekre.

A házi feladatként kapott szemináriumi dolgozatok elkészítése, előadásokra való felkészülés szintén a szakirodalom használatát igényli. Örömmel vesszük, ha a hallgató valamilyen nem szokványos témával jelentkezik, mert ez bennünket is kiszakít a rutinfeladatok szürkeségéből. Sokszor azonban nekünk is komoly fejtörést okoz egy-egy témához a megfelelő szakirodalom megtalálása, a hallgatók, különösen az alsóbb évesek pedig tanácstalanul állnak az ilyen feladat előtt. Ez felveti azt a kérdést, hogy a könyvtártudományi szakirodalom forrásismeretét kellene tanítani már az első évfolyamban, és csak azután feladni az olyan feladatokat, amelyek komoly irodalomkutatót igényelnek. Máskülönbén sok esetben nem a hallgató, hanem a segítségére siető könyvtáros „vizsgál” a feladat elvégzésével. Sajnos, arra is volt már példa, hogy olyan témát kapott a hallgató, amelyhez néhány utaláson kívül nem találtunk irodalmat, még külföldit sem nagyon. (Szerencsére a forrásismeret oktatása feltűnik a tantervekben, pl. a szombathelyi tanszék által indított levelező-képzés első félévében van ilyen irányultságú szakszeminárium.)

Az irodalomkutatási módszerek központi témái a könyvtári tájékoztatás oktatásának. Ennek a tudásnak a hallgató már a tanulmányai során is nagy hasznát veszi, különösen a szakdolgozat, záródolgozat elkészítésekor. Saját tanulmányaimból úgy emlékszem, hogy a szakdolgozat irodalomjegyzéke olyan szerkesztést kellett, hogy képezze a dolgozatnak, amelynek színvonala – mind a téma forrásainak számbavételét, mind a dolgozatban való felhasználásukat illetően – jelentékeny mértékben befolyásolta a szakdolgozat értékét, illetve a rá kapott érdemjegyen is tükröződött. Ezért gondoljuk úgy, hogy az irodalomjegyzék elkészítése a szakdolgozó feladata. Különösen így kell ennek lennie a könyvtár szakos hallgató esetében. Így hát a Könyvtártudományi Szakkönyvtár egy sajátos „diszkriminációval” él tájékoztató szolgálatában: nem végzünk irodalomkutatói szakdolgozathoz, a hallgató helyett, de természetesen minden segítséget megadunk neki a bibliográfiák, referáló lapok, adatbázisok használatához. Ennek a döntésünknek az etikai oldala komoly dilemma a számunkra: szabad-e megtagadnunk ezt a szolgáltatást, szabad-e a képző intézmény ellenőrző szerepében fellépünk? Az irodalomkutatás a könyvtár egyik legfontosabb szolgáltatása, mondhatnánk, alapszolgáltatása; tehát szabad-e az olvasótól – a mi speciális esetünkben a szakmát tanuló, leendő könyvtárostól – megtagadni? Többször előfordult, hogy nem budapesti hallgató igényelt ilyen szolgáltatást, aki nem tudott személyesen irodalmat kutatni könyvtárunkban. Olyan eset is volt már, amikor a konzulens tanár kérte az irodalomkutatás elvégzését, akinek természetesen teljesítettük a kérését... Arra is gondoltunk, hogy esetleg térítést kellene kérni az irodalomjegyzékért, ekkor azonban ott a másik probléma: pénzért veszi a hallgató a szakdolgozatért járó érdemjegy egy részét? A szombathelyi megyei könyvtár szolgáltatásából, amelyben a könyvtárakban elkészült irodalomkutatásokat adja közre, kiderül, hogy nagyon is gyakori más könyvtárakban a szakdolgozatok irodalomjegyzékének összeállítása (nem biztos, hogy pénzért végzik). Jó lenne a szakma véleményét megismerni erről a kérdéstről.

A szakdolgozatokkal kapcsolatban még egy kérdés felmerül: Szakkönyvtárunk már évek óta gyűjti a szakdolgozatokat, és központi katalógust épít róluk,

illetve feltárja őket a MAKSZAB-ban is. A gyűjtemény népszerű a hallgatók körében, mert példát mutat arra, hogy milyen is legyen életük első tudományos igényű műve. A szakdolgozatok csak helyben használhatók, illetve könyvtárközi kölcsönzés útján kölcsönözhetők, az ELTE egyetemi tanszékre benyújtott és nálunk letétként lévő dolgozatoknak a könyvtárközi kölcsönzéshez viszont a szerző vagy a tanszék engedélye szükséges. Felmerül a kérdés, hogy mennyire lehet biztosítani azt, hogy a hallgatók ne másoljanak és adjanak be sajátként korábban már elbírált szakdolgozatot. Ezt a lehetőséget teljességgel nem lehet kizárni, de kevés mód van rá a helyben használattal, másolatot pedig nem készítünk a szakdolgozatokról. A gyűjtemény viszont lehetőséget ad rá, hogy a kiválasztott szakdolgozati témákat vagy a már benyújtott dolgozatokat a tanszékek kérésére ellenőrizzük, kiszűrjük és jelezzük az esetleges plagizálást. Volt már rá példa, amikor valaki egy másik képző intézménybe nyújtotta be kollégája korábban megírt dolgozatát, és ezt a gyűjtemény alapján ki tudtuk deríteni. (Igaz, hogy a tanszék nem igényelte ilyen irányú segítségünket.) Azt gondolom azonban, hogy az ilyen csalás elvértve fordul elő, és semmiképpen sem indokolja a szakdolgozatok elzárását a használat elől.

Sajátos helyet foglal el a könyvtárosok képzésében a szakmai gyakorlat. Könyvtárunk már több éve terepe az ilyen gyakorlatoknak, de az a tapasztalatunk, hogy ezek nem mindig vannak kellőképpen előkészítve. Volt már olyan hallgatónk is, aki a gyakorlat első napján jelent meg először, már munkára jelentkezvén, anélkül, hogy előzetesen tudtunk volna róla. Szerencsére ez egyedi eset, és a felkérés a gyakorlat vezetésére többnyire idejében megtörténik.

Sajnos, nem minden tanszék fogalmazza meg a felkéréskor a szakmai gyakorlattal kapcsolatos kívánalmait, a gyakorlat közelebbi témáját. Mi így gyakran saját elképzeléseink szerint alakítjuk a gyakorlatot: kis könyvtár lévén, igyekszünk nemcsak egyetlen munkafolyamattal megismertetni a hallgatót, hanem mindenbe belekóstolhat egy kicsit, áttekintést kaphat egy könyvtár üzemszerű működéséről. Tehát részt vesz a hagyományos könyvtári feldolgozó munkában (a deziráálásban, a beszerzett dokumentumok katalogizálásában, a tárgyszavazásban, a katalógusszerkesztésben), a dokumentációs feldolgozásban (pl. referátumok írásával), az olvasószolgálatban, gyakorolja a számítógépes adatbázisok használatát. Ezzel együtt sem vagyunk meggyőződve arról, hogy ezek a gyakorlatok igazán hatékonyak. Sokszor tapasztaljuk, hogy a hallgatóknak hiányos a tudásuk, például – tisztelet a kivételnek – a többségük igen gyenge színvonalú bibliográfiai leírásokat készít, vagy nehézséget okoz számára egy magyar nyelvű referátum megírása. A szakmai gyakorlaton nincs lehetőség a hiányzó tudást pótolni.

Másik gondunk, hogy kevés az olyan hallgató, aki a végzés után valóban könyvtáros akar lenni, a többség inkább könnyebbnek vélt, de mindenképpen jövedelmezőbb pályát kíván választani. Talán a mi pechünk, de több gyakorlónk is volt már, akiben enyhén szólva nem „izzott” a hivatásszeretet. Nem tudom, mivel lehetne a végzősöket a pályára csalogatni és ott megtartani, de úgy érzem, a hivatásra neveléssel baj van. Tanulmányai 4–5 éve alatt nem mindegyik könyvtár szakosban alakul ki a könyvtárosság iránti elhivatottság, a kellő szakmai alázat, az olvasó tisztelete. Tenni kellene valamit, mert a könyvtáros szakma jövője forog kockán! Tudom, hogy az anyagiak, a megélhetés gondoljai komoly

megfontolásra készítetik a munkahely kiválasztásánál a jelölteket, de elgondolkodtató az is, hogy mi például pályakezdővel sem tudtunk betölteni két szerződéses állást már egy, illetve két éve.

Az oktatók jobb helyzetben vannak, mint a diákok, hiszen ők többé-kevésbé már a saját, kedvenc, kiválasztott témájukkal foglalkozhatnak. Számukra is változatos szolgáltatásokat tud nyújtani a szakkönyvtár. Nagyon szeretnénk, ha ezekkel a mostaninál többen élnének közülük. Már az írás elején említettem azokat a szolgáltatásokat, amelyeket minden oktató figyelmébe ajánlunk. Hadd egészítsem ki ezt a következőkkel: a külföldi könyvgyarapodásunkból válogatott, annotált *gyarapodási jegyzék* minden hónapban megjelenik a *Könyvtári Levelező/lapban*, illetve közzétesszük az *IIF-rendszerben* a *PETRA-n*, a *KMK* nevű könyvtárban (jelszó: *KMK*) szövegfájlok formájában. Az itt közölt tételekre e-mailben is elfogadunk könyvtárközi kérdéseket.

Ugyancsak a figyelmükbe ajánljuk a *Könyvtári Figyelőt*, amely nemcsak cikket, tanulmányokat vár, várna a tanszékek tanáraitól is, hanem egy-egy külföldi könyv recenzióját is szívesen olvasná az oktatók tollából; erre igazán jó példa a szombathelyi tanszék, amelyről több tanár már szinte „házaszerzőnek” számít, és a recenzió megírásával „több legyet üt egy csapásra”: nemcsak a szerkesztőség felkérésének tesz eleget, hanem az érdeklődési körébe illő dokumentum elolvasásával újabb ismereteket is szerez; ez a lehetőség a többiek előtt is nyitva áll.

A tanszékek minden külföldi képző intézményben fontos színterei a könyvtártudományi kutatásoknak. Valószínűleg így van ez nálunk is, csak kevesebb tájékoztatást kapunk ezekről a munkákról. A szakkönyvtár nemcsak primer

szakirodalommal, hanem gazdag tájékoztató apparátusával is segítséget tud nyújtani ezekhez a kutatásokhoz. A MANCI-n, a LISA-n, a gyarapodási jegyzéken, a MAKSZAB-on kívül, remélem nemsokára, újabb tájékoztató forrás nyílik meg a használóink előtt: fokozatosan kiépülő olvasói katalógusunk online módon elérhető lesz a számítógépes hálózaton. Nemsokára indul ugyanis a Szakkönyvtár állományának feldolgozása a DOBIS/LIBIS rendszerben. Jó lenne, ha minél több tanszék tudna élni a hálózat adta lehetőségekkel, és ezáltal felgyorsulhatna a kommunikáció közöttünk.

Szakkönyvtárunk is szívesen fogadna mindenfajta segítséget a tanszékektől: például jó lenne, ha az oktatók az állománygyarapító tevékenységünket támogatnák azzal, hogy a fontosnak ítélt műveket beszerzésre ajánlanák a szakkönyvtáraknak. Ezzel biztosak lehetnének abban, hogy minden beszerzett könyvnek valóban meglesz az olvasója.

Azt is szeretnénk, ha külföldi tanulmányútjaikról beszámolnának, illetve külföldi konferenciákon elmondott előadásaik idegen nyelvű szövegét a Szakkönyvtárnak ajándékoznák. Építünk ugyanis egy új adatbázist is, amely a külföldi, könyvtári témájú hungarikumokat tárja fel. Igyekszünk a magyar könyvtárügyről minél több idegen, elsősorban angol és német nyelvű anyagot összegyűjteni. Az egyre szaporodó külföldi konferenciák, tanulmányutak résztvevőinek is hasznos forrást jelenthet ez az adatbázis. Ebből a megfontolásból kezdtük belföldön is terjeszteni angol nyelvű referáló lapunkat, a HLISA-t, amely évente mintegy 100 referátumot közöl a legfontosabb magyar monográfiákról és cikkekről.

Összefoglalva: nagyon szeretnénk, ha a képzés szakirodalmi bázisai között a jelenleginél jobban támaszkodnának a Könyvtártudományi Szakkönyvtárra.

Rácz Ágnes

